

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه قم

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

بررسی فقهی ماهیت اختلاف زن و مرد

در احکام عبادی (طهارت و نماز)

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر سیدمحمدجوادوزیری فرد

استاد مشاور:

جناب آقای سیدمحمدحسن مؤمنی

نگارنده:

زهرا نجف زاده

بهمن ماه ۱۳۸۸

تقدیم بہ:

بانوی بی ہمتی عالم، فاطمہ زہرا علیہا السلام

وہمہ زنان و دسترانی کہ مقام و عظمت زن بودن خود را شناختند و خریدارِ محبت و پاکدامنی خویش را ہمیشہ در نشان نگہ داشتند.

تقدیر و تشکر

پس از حمد و ثنای خداوند متعال که الطاف کریمانه اش را از آغاز تا پایان، شمول نوشتار نگارنده نمود، سپاسگزار زحمات خالصانه اساتید بزرگوار را بنام و مشاور، جناب آقای دکتر سید محمد جواد وزیری فرد و جناب آقای سید محمد حسن مؤمنی، که در تنظیم این اثر مساعدت های فراوانی را به اینجانب مبذول فرمودند؛ همچنین، از جناب حجت الاسلام والمسلمین سید محمد علی خال اسیری و سایر بزرگوارانی که به هر نحو اینجانب را در تهیه این رساله یاری فرمودند، مخصوصاً پدر و مادر بزرگوارم، کمال تشکر و قدردانی را دارم.

چکیده

مسأله زن و مرد و اختلافات بین آنها از جمله مسایلی است که، همیشه مطرح و مورد ایراد و بهانه مغرضان بوده است، به طوری که اگر مبانی این اختلافات تبیین نگردد، دین اسلام متهم به مرد سالاری همراه با بار معنایی منفی و تبعیض بین زن و مرد از منظر نا عادلانه می شود که افراد ناآگاه نیز ممکن است تحت تأثیر القائات مسموم واقع شوند. در این تحقیق، موارد اختلاف زن و مرد در احکام عبادی - طهارت و نماز - همراه با مبانی آنها بیان شده است، که در نتیجه می توان اختلافات زن و مرد را در پنج مورد خلاصه کرد؛ مورد اول: اختلافاتی که، متناسب با تفاوت در تکوین آنها است؛ مورد دوم: اختلافاتی که، بر اساس رخصت و راحت گیری برای زنان می باشد؛ مورد سوم: اختلافاتی که، با قطع نظر از تفاوت در آفرینش و صرف نظر از رعایت رخصت، صرفاً تعبد به روایات است، که به خاطر تعبدی بودن احکام عبادی و دشواری بیان علت برای آنها، حکمت هایی نیز در این رابطه بیان شده است؛ و مورد چهارم: اختلافاتی که رعایت جهت عفاف زن در آن برجسته تر می باشد. علاوه بر این موارد، موارد معدودی از قبیل: لباس پرستار بچه، او لویت مرد نسبت به امور میت و... نیز وجود دارد که به فتوای مشهور فقها به عنوان موارد اختلافی بین زن و مرد مطرح شده است که با بررسی های انجام شده، به عقیده صاحب رساله زن و مرد در این امور با هم برابر می باشند.

کلید واژه ها: عبادت، طهارت، صلوة، رجل، مرأة.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۴.....	فصل اول: کلیات و مفاهیم.....
۵.....	بخش اول: کلیات.....
۵.....	۱-مقدمه.....
۷.....	۱-۱.اشتراکات زن و مرد.....
۷.....	الف) اشتراک در خلقت.....
۷.....	ب) اشتراک در هدف آفرینش و امکانات دستیابی به کمال.....
۸.....	۲-۱.ویژگی ها و تمایزات زن و مرد.....
۸.....	الف) تفاوت در ابعاد جسمانی.....
۶.....	ب) تفاوت در ابعاد روحانی.....
۱۰.....	۲-بیان مسئله تحقیق.....
۱۰.....	۳-سؤالات تحقیق.....
۱۱.....	۴-فرضیه های تحقیق.....
۱۱.....	۵-ضرورت انجام تحقیق.....
۱۱.....	۶-سابقه و پیشینه تحقیق.....
۱۲.....	۷-اهداف تحقیق.....
۱۳.....	۸-روش تحقیق.....
۱۳.....	بخش دوم: مفاهیم.....
۱۳.....	۱-معنای لغوی واصطلاحی عبادت.....
۱۱.....	اقسام عبادت.....
۱۵.....	۲-معنای لغوی واصطلاحی طهارت.....
۱۶.....	اقسام طهارت.....
۱۷.....	۳-معنای لغوی و اصطلاحی صلاة.....
۱۴.....	اقسام صلاة.....

۱۵	۴- معنای لغوی و اصطلاحی رجل
۱۹	۵- معنای لغوی و اصطلاحی مرأه
۱۶	فصل دوم: احکام عبادی و انواع آن
۲۱	بخش اول : تفاوت زن و مرد در احکام طهارت
۱۷	۱- لباس پرستار بچه
۲۳	۲- استبراء
۳۱	۳- وضو
۳۴	بررسی ادله مشهور متأخرین
۳۵	بخش دوم : تفاوت زن و مرد در احکام میت
۳۵	۱- اولویت داشتن مرد نسبت به امور میت
۳۳	بررسی ادله
۳۹	۲- تکه‌های کفن میت
۴۰	۱-۲. پارچه برای بستن سینه ها
۴۱	۲-۲. پارچه برای بستن رانها
۴۳	۲-۳. برد یمانی یا «حبره»
۴۰	۲-۴. پارچه پشمین دارای خطوط یا «نمط»
۴۷	۳- تشییع جنازه میت
۴۶	۴- نماز میت
۵۰	۵- دفن میت
۵۵	۵-۱. بردن جنازه برای دفن
۵۸	۵-۲. نحوه فرستادن جنازه داخل قبر
۵۹	۵-۳. متصدی دفن میت
۵۹	۶- پوشاندن قبر
۶۰	۷- خارج شدن متصدی دفن از قبر
۶۶	۸- پاره کردن گریبان در مرگ نزدیکان
۶۶	بررسی ادله
۷۲	۹- زیارت قبور
۷۴	بخش سوم : تفاوت زن و مرد در احکام نماز
۶۹	۱- شرایط نماز

۷۴	۱-۱. بلوغ.....
۷۹	۲-۱. پوشاندن بدن در نماز.....
۷۸	بررسی ادله.....
۸۱	۳-۱. ابریشم و طلا باف در لباس نمازگزار.....
۸۵	بررسی ادله.....
۹۱	۴-۱. برابر ایستادن زن و مرد در حال نماز.....
۹۵	الف) بررسی ادله قائلین به حرمت.....
۹۶	ب) بررسی ادله قائلین به کراهت.....
۹۶	۲- افعال نماز.....
۹۶	۱-۲. اذان و اقامه برای زن و مرد.....
۹۸	الف) بررسی ادله.....
۹۹	ب) اذان زن.....
۱۰۱	۲-۲. نحوه ایستادن در حال قیام.....
۱۰۵	۳-۲. جهر و اخفات در نماز.....
۱۰۸	الف) بررسی ادله قائلین به استحباب.....
۱۰۹	ب) بررسی ادله قائلین به وجوب.....
۱۰۷	ج) بررسی مسأله جهر و اخفات نسبت به زنان.....
۱۱۰	۴-۲. رکوع.....
۱۱۶	۵-۲. نحوه فرود آمدن برای سجده.....
۱۱۴	۶-۲. سجده.....
۱۱۸	۷-۲. نحوه برخاستن بعد از سجده.....
۱۱۹	۸-۲. نحوه نشستن در حال تشهد.....
۱۲۰	بخش چهارم : تفاوت در وجوب نماز جمعه.....
۱۲۵	بخش پنجم : تفاوت در قضا نماز میت.....
۱۲۷	بخش ششم : تفاوت در احکام نماز جماعت.....
۱۲۸	الف) محل ایستادن مأموم.....
۱۲۶	ب) حایل بین امام و مأموم.....
۱۲۸	ج) شرط مرد بودن در امام جماعت.....
۱۳۲	د) رفتن به مسجد.....
۱۳۸	خاتمه: نتیجه گیری.....
۱۴۱	فهرست منابع.....

فصل اول:

کلیات و مفاهیم

بخش اول: کلیات

۱. مقدمه

در نگاه اسلام زن و مرد به عنوان انسان، با هم برابر هستند، تا آنجا که، در هدف نهایی آفرینش نیز با هم مشترک‌اند. اما با اندک تأملی در اطراف خود در می‌یابیم، امور جامعه بیشتر به دست مردان بوده و شاید همین دید باعث شده، این شبهه به وجود آید که حقوق زنان توسط مردان تضييع شده است، که به دنبال این شبهه، عده‌ای برای احیای این حقوق به ظاهر از دست رفته، دست به یک تفکر احساسی و انحرافی زدند که نتیجه اش تقابل زن و مرد، به جای تکامل آن دو است.

متأسفانه، امروز این تفکر احساسی و انحرافی در جامعه وجود دارد که سعی می‌کند، زنان را با مردان مقایسه کند و همه رفتارها و حقوق مردان را به زنان تعمیم دهد، بدون توجه به اینکه، زن و مرد دو موجود متفاوت هستند و هر یک از آن‌ها، بر اساس استعدادها و قابلیت‌هایی که دارند برای تکامل خود باید تلاش کنند، نه اینکه تکامل زن نسبت به تکامل مرد یک تکامل طولی و در امتداد تکامل مرد باشد؛ چون زنان در طول مردان قرار نگرفته‌اند تا اگر زن به مرحله تکامل مرد رسید، موفق تلقی شده و کامل گردیده باشد، بلکه تکامل آن‌ها نسبت به هم یک تکامل عرضی می‌باشد، یعنی هر یک در طول خودش و در عرض دیگری باید تکامل خود را طی کند. بنابراین روی آوردن زنان به درجه یا کمالات مردان، تکاملی برای زنان محسوب نمی‌شود، چه بسا آنچه که در مرد حسن و کمال است در زن نقص و عدم کمال باشد، همچنان که، رسیدن مردان به درجه زنان کمال برای مردان محسوب نمی‌شود؛ برای مثال: اگر زنان همانند مردان بازوانی قوی داشتند یا مکلف به جهاد و کار بیرون از خانه بودند، آیا

این یک کمال برای آن‌ها محسوب می‌شد؟ همین طور، اگر مردان وظیفه شیردهی و نگهداری فرزند را بر عهده داشتند، آیا کمال برای آن‌ها محسوب می‌شد؟

بنابراین، هر جنسی باید تکامل خویش را با توجه به ویژگی‌ها، توانایی‌ها و استعدادهای خویش دنبال کند. پس دیگر جایی برای طرح این سؤال باقی نمی‌ماند که، چرا زنان این وظایف خاص مثل شیردهی، بچه داری را به عهده دارند؛ زیرا در غیر این صورت، باز هم سؤال مطرح می‌شد که چرا، این وظایف باید مخصوص مردان باشد؟

در این جاست که، قوانین الهی که بر اساس حکمت بنا شده، ارزش انسان‌ها را در توانایی و تکامل عقلانی^۱ آن‌ها می‌داند، تا آنجا که کمال انسان را در انسانیت و فضایل اخلاقی می‌داند و زن و مرد بودن را ملاک ارزش گذاری معرفی نمی‌کند.

همان طور که خداوند می‌فرماید:

« يا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ^۲ .»

«ای مردم از پروردگارتان که شما را از نفس واحدی آفرید، پروا کنید». این آیه، حقیقت آفرینش را، حقیقت واحدی معرفی می‌کند که زن و مرد در آن تفاوتی ندارند. اما، آنان که سعی دارند زنان را از هر جهت شبیه مردان سازند و متتهای تلاش آنان این است که، زنان به درجه مردان برسند، باید بدانند: مگر، مردان تکامل یافته‌ترین نوع بشر هستند، تا زنان با رسیدن به درجه آنان به اوج کمال برسند!

این هدف، دقیقاً خلاف آیات قرآن، خصوصاً آیه ذکر شده می‌باشد.

به هر حال، با وجود همه تساوی‌هایی که بین زن و مرد وجود دارد، تمایزات و دوگانگی‌های غیر قابل انکاری نیز بین آن‌ها وجود دارد، که هر عقل سلیمی، وجود چنین تفاوت‌هایی که از جنبه‌های بدنی و جسمانی گرفته تا ابعاد روحی - روانی را انکار نمی‌کند. برای روشن شدن بحث نگاهی اجمالی به برخی از این اشتراکات و تمایزات می‌اندازیم.

۱- مراد عقلی است که خداوند با آن عبادت می‌شود "العقل ما عبد به الرحمن و اكتسب به الجنان".

۲- نساء، ۱.

۱-۱. اشتراکات زن و مرد

الف) اشتراک در خلقت

طبق آیات قرآن، خلقت هر زن و مردی به طور یکسان به همان زن و مرد نخستین نسبت داده شده است:

« يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا جَعَلْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا
إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ.»^۱

« ای مردم! ما شما را از مرد و زنی آفریدیم و شما را ملت ملت و قبیله قبیله گردانیدیم تا یکدیگر را بشناسید. در حقیقت، گرامی‌ترین شما نزد خداوند با تقواترین شما است.»

مطابق آیه، مبدأ خلقت زن و مرد یکسان است و خلقت هیچ یک بر دیگری ترجیح ندارد، بلکه، هر کدام در همان شرایط وجودی که هستند، هیچ گونه نقصی در آنها نیست. همان طور که، خداوند می‌فرماید:

« رَبَّنَا الَّذِي أَعْطَىٰ كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَىٰ.»^۲

«پروردگارا خداوندی است که هر موجودی را آفرید، سپس او را هدایت کرد.»

ب) اشتراک در هدف آفرینش و امکانات دستیابی به کمال

در قرآن کریم هدف آفرینش، عبودیت و تقرب به خداوند معرفی شده است. ابن ابی عمیر می‌گوید: از امام کاظم علیه السلام درباره سخن پیامبر صلی الله علیه و آله که فرموده بودند:

« إِعْمَلُوا، فَكُلُّ مُيَسَّرٍ لِمَا خُلِقَ »

«تلاش کنید، هر کس می‌تواند به آنچه که برای آن خلق شده است برسد.»

سؤال کردم، امام علیه السلام فرمودند: خداوند جن و انس را برای بندگی خویش آفرید نه برای

۱- حجرات، ۱۳.

۲- طه، ۵۰.

نافرمانی خود. سپس حضرت آیه ۵۶ سوره ذاریات را شاهد آوردند:

« و ما خلقت الجنّ و الإنس إلاّ ليعبدون »

بنابراین هدف، عبودیت است که نتیجه آن، دستیابی به کمال می باشد همان طور که، در

قرآن آمده است:

« فأقم وجهك للدين حنيفاً فطرت الله التي فطر الناس عليها. . . »

« پس روی خود را متوجه آیین خالص پروردگار کن؛ این فطرتی است

که خداوند انسان‌ها را بر آن آفریده است. . . »

بنابراین، گرایش به دین حنیف خواسته فطری همه انسان‌ها است که خداوند در سرشت

همه آنها به ودیعت نهاده تا با تکیه بر آن، خود را به کمال وجودی خویش نزدیک سازند.^۱

آنچه به وضوح در این آیات به چشم می‌خورد، یکسانی زن و مرد در هدف نهایی

آفرینش و رسیدن به کمال است؛ چرا که، نوع انسان مورد خطاب قرار گرفته و به هیچ وجه،

صنف خاصی مورد خطاب نمی‌باشد.

۱-۲. ویژگی‌ها و تمایزات زن و مرد

تفاوت‌های اساسی زن و مرد در دو بعد کلی جسمانی و روحانی می باشد:

الف) تفاوت در ابعاد جسمانی

تفاوت در ابعاد جسمی - بدنی، از جمله تفاوت‌های غیر قابل انکار می‌باشد؛ مانند:

تفاوت در استخوان بندی، ماهیچه‌ها، عضلات و مغز و طبیعتاً، این تفاوت‌ها در سایر

عرصه‌های حیات بشری از قبیل: عرصه‌های اجتماعی، روانشناسی، حقوقی و . . . بازتاب‌هایی

دارد.

از جمله این تمایزات، آغاز فعالیت جنسی یا بلوغ است که دارای نشانه‌هایی همچون:

سن، احتلام، حیض و رویش موبرعانه و . . . می باشد، که آغاز این دوره در دختران زودتر از

^۱ - روم، ۳۰.

^۲ - اسدالله جمشیدی و دیگران، جستاری در هستی‌شناسی زن، (قم: مؤسسه آموزش و پژوهشی امام (ره)، ۱۳۸۲)، صص ۸۱ و

۶۳-۶۵.

پسران است.

همچنین، روایاتی داریم دالّ بر شدت میل جنسی زنان، تا آنجا که، مرحوم کلینی این دسته از روایات را در کتاب کافی با عنوان « فضل شهوة النساء علی الرجال » جمع آوری کرده است.^۱

ب) تفاوت در ابعاد روحانی

تفاوت میان زن و مرد، در این زمینه نیز غیر قابل انکار است که از آن جمله، می توان به تفاوت در روحیه و احساسات آنان اشاره کرد .

یکی از بارزترین مصادیق تفاوت، گرایش به زینت می باشد، البته منظور از زینت در اینجا، زینت مادی و دنیوی است که مرد و زن در گرایش به آن متفاوت عمل می کنند. امام علی (علیه السلام) در خطبه ۱۵۳ نهج البلاغه می فرماید:

« إِنَّ النِّسَاءَ هَمَّهْنَ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْفَسَادَ فِيهَا.»

«همه هدف زن‌ها زرو زیور دنیا و فساد در آن است.»

همچنین، در احکام اسلامی نیز این تفاوت در نظر گرفته شده، که فقها زینت‌هایی را برای زنان جایز و برای مردان حرام دانسته‌اند؛ مانند: پوشیدن لباس حریر و استفاده از جواهرات طلا که برای زن جایز است، بر خلاف مرد.^۲

البته تفاوت‌های دیگری نیز وجود دارد، که در این تحقیق، مجال بحث آن نیست، اما با توجه به همین شناخت اجمالی، نقش‌هایی که طبیعت به عهده زن و مرد گذاشته، متفاوت است. به طوری که این تفاوت‌ها در آفرینش، به منظور دستیابی به اهداف خاصی پی ریزی شده و هرگز بیهوده نمی‌باشد چرا که، نادیده انگاشتن این تفاوت‌ها و خواستار تشابه زن و مرد شدن، ظلم به آنان و خلاف عدالت است.

مگر عدالت، غیر از این است که، هر کس به وظیفه خود بپردازد و از مواهب و مزایای وجودی خود بهره مند گردد؟ آیا دخالت دادن زن در کارهایی که خارج از تناسب روحی و

۱- ابو جعفر محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، الطبعة الرابعة، (تهران: دارالکتب الاسلامیة، ۱۴۰۷ هـ.ق)، المجلد ۵، کتاب النکاح، ص ۳۳۸.

۲- اسدالله جمشیدی و دیگران، صص ۲۳۰-۲۱۱ و ۱۸۷-۱۷۶.

جسمی اوست، بر خلاف عدالت نمی‌باشد؟!

بنابراین، این تفاوت‌ها باید در وضع قانون، انعکاس یابد تا زن و مرد را در ایفای نقش‌های طبیعی یاری دهد، همان چیزی که در قانون اسلام تجلی یافته و موجب تفاوت‌هایی بین حقوق و وظایف زن و مرد شده است.

اما چگونه است، این دو موجود که در آفرینش از نظر مبدأ و هدف آفرینش و موانع راه تکامل (نفس حیوانی و شیطانی)، با هم اشتراک دارند در تکالیف عبادی، که راه رسیدن به این هدف آفرینش است، با هم اختلاف دارند؟

این موضوعی است که، در این پژوهش به آن پرداخته شده تا با بررسی تفاوت‌های زن و مرد در احکام عبادی- طهارت و نماز- به این مهم پاسخ دهیم.

۲. بیان مسئله تحقیق

از دیدگاه قرآن، تفاوت‌هایی که در خلقت زن و مرد مشاهده می‌شود، تفاوت در ذات و اصل خلقت محسوب نمی‌شود، اما وجود همین تفاوت هاست که منجر به اختلاف در تکالیف و حقوق زن و مرد شده است. قرآن، زن و مرد، هر دو را مشمول خطابات خود قرار داده و هر دو را در اصل تکلیف و خطابات الهی برابر شمرده است، تا آنجا که، هدف خلقت را عبادت و عبودیت پروردگار معرفی می‌نماید و ذکوریت و انوئیت را مؤثر در خطابات نمی‌داند. اکنون این سؤال مطرح می‌شود، زن و مرد که در هدف آفرینش یکسان هستند، چگونه در عبادات که مسیر رسیدن به این هدف است، با هم اختلافاتی دارند؛ که برای توجیه و تحلیل این اختلافات نیازمند طرح سؤالاتی هستیم.

۳. سؤالات تحقیق

۱- موارد اختلافی در عبادات زن و مرد و احکام آن چیست؟

۲- اگر در عبادات آقایان و بانوان اختلافاتی وجود دارد، ماهیت آن چیست و به چه

مقصودی تشریح شده است؟

۳- آیا اختلاف احکام عبادی بین زن و مرد قیاسی است، یا منحصر به موارد منصوصه و

تابع ادله است؟

۴. فرضیه‌های تحقیق

- ۱- به نظر می‌رسد، تفاوت احکام عبادی زن و مرد، به نفس عبادت و رابطه انسان با خدا مربوط نیست بلکه به شکل رابطه و جزئیات آن مرتبط است.
- ۲- به نظر می‌رسد، تفاوت‌هایی که بین زن و مرد در عبادات وجود دارد، محدودیت نیست بلکه از باب تسهیل و سهولت در انجام عبادت برای بانوان است.
- ۳- به نظر می‌رسد، تفاوت در احکام عبادی زن و مرد، صرفاً جنبه تعبّدی دارد و در معیارهای جنس‌گرایانه و از سر قیاس نمی‌باشد.

۵. ضرورت انجام تحقیق

چنانچه اختلاف یا یکسانی احکام زن و مرد در بوتّه ابهام بماند یا مبانی آن روشن نشود، اندیشه‌های افراطی در تساوی زن و مرد یا افکار متعصبانه در وجود تفاوت‌های فاحش و غیر قابل توجیه، جای بحث منطقی و اندیشه مبتنی بر استدلال را خواهد گرفت، و با توجه به حساسیت‌های همیشگی مسأله زن و مرد، انحراف فکری و احساسات ملتهب، جای اندیشه و استدلال را پر خواهد کرد؛ همانگونه که، بسیاری از دیدگاه‌های فمینیستی^۱ از هر گونه تفاوت بین زن و مرد، به عنوان جلوه‌ای از نابرابری و تبعیض جنسی یاد می‌کنند.

۶. سابقه و پیشینه تحقیق

احکام عبادی زن و مرد در مجموعه‌های فقهی از قدیم تا حال آمده است، اما مباحث مربوط به زن در فقه منسجم نبوده بلکه بر اساس ابواب فقه پراکنده می‌باشد. البته کم و بیش

۱- فمینیسم را گاه به جنبش‌های سازمان یافته برای احقاق حقوق زنان و گاه به نظریه‌ای که به برابری زن و مرد از جنبه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و حقوقی معتقد است معنا کرده‌اند. فمینیست‌های برابری طلب، با ناچیز شمردن تفاوت‌های طبیعی زن و مرد و نفی تأثیر گذاری آن در حوزه عمومی، خواهان از میان برداشتن تمامی تفاوت‌ها و عوامل تفاوت ساز بوده‌اند. بنابراین، زنان باید کاملاً با مردها برابر شناخته شوند تا قدرت رقابت با آنان را پیدا کنند. (حمید رضا حسنی و بهروز جندقی و عباس یزدانی، فمینیسم و دانش‌های فمینیستی، [بی‌جا]: دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، ۱۳۸۲)، صص ۲۴ و ۱۴ و ۱۳.

می‌توان به صورت پراکنده کتاب‌هایی در این زمینه پیدا نمود؛ مثلاً: شیخ مفید، کتابی به نام احکام النساء دارد به طوری که یک سری فتاوی‌ای مربوط به زن را در یک جا جمع کرده است، ولی اینگونه نبوده که یک دوره فقه استدلالی مربوط به زنان را به صورت کامل نوشته باشد.

در سایر کتاب‌های فقهی، احکام عبادی زن و مرد به صورت غیر مستقل، در مباحث مربوط به «کتاب الصلاة» و «کتاب الطهارة» مورد بررسی قرار گرفته است؛ از جمله: المبسوط شیخ طوسی، اللعة‌الدمشقیة شهید اول، شرایع الاسلام محقق حلی و الجواهر الکلام شیخ محمد حسن نجفی و... و نیز در رساله‌های عملیه به این مسأله پرداخته شده است؛ هر چند، کتاب‌های متعددی نیز پیرامون احکام بانوان تدوین شده است. البته کتاب‌هایی تحت عنوان فوارق بین رجل و مرأة، نیز تدوین شده که فقط به ذکر تفاوت‌ها بسنده نموده‌اند. اما در عین حال کتاب یا پایان نامه‌ای که تفاوت زن و مرد در احکام عبادی را از منظر فقه‌های امامیه و به صورت تطبیقی مورد بررسی قرار داده باشد، یافت نشد مگر، یک کتاب تحت عنوان بررسی تمایزهای فقهی زن و مرد، نوشته محسن جهانگیری که به بررسی تفاوت‌های مورداتفاق مشهور، پرداخته است.

۷. اهداف تحقیق

همانگونه که نشناختن تفاوت‌های طبیعی عالم خلقت و عدم درک صحیح فلسفه وجودی این تفاوت‌ها، سبب می‌شود انسان با بدبینی، جهان هستی را سراسر بی‌عدالتی و غرق در تبعیض بداند، بدیهی است این عدم شناخت وقتی با بی‌توجهی به مستندات فقهی احکام، درباره دو جنس زن و مرد تقویت شود، قطعاً دین را در معرض اتهام بی‌عدالتی و تبعیض قرار می‌دهد.

این در حالی است که، آیات قرآن‌گویی این حقیقت‌اند که زن و مرد با هم برابرند و ملاک ارزش‌گذاری، تقوا می‌باشد. بنابراین از اهداف این پژوهش همین بس که، با تبیین مبانی اختلاف احکام عبادی زن و مرد سستی و بی‌پایگی ایراد بهانه‌گیران آشکار و شبهه‌های القایی برطرف خواهد شد.

۸. روش تحقیق

روش تحقیقی که در انجام پژوهش به کار گرفته شده، به صورت کتابخانه ای می باشد. بدین صورت که، به کتب فقهی معتبر از جمله: دروس، عروة الوثقی، شرایع و جواهر الکلام و... مراجعه شده است و سپس روایات مورد استناد، در برخی کتب روایی از جمله: تهذیب، وسایل الشیعة، فروع کافی و... پیگیری گردید و فیش برداری مطالب انجام گرفته است. پس از فیش برداری از مطالب مورد نظر، به تفکیک و طبقه بندی فیش ها، ترجمه آنها پرداخته و در مرحله آخر به تدوین و تنظیم رساله پرداخته شده است.

بخش دوم: مفاهیم

در این مبحث، ابتدا به بیان معانی لغوی و اصطلاحی واژگان عبادت، طهارت، صلوة، رجل و مرأة پرداخته و بعد از ذکر معانی، به بیان اقسام آنها پرداخته ایم.

۱. معنای لغوی و اصطلاحی عبادت

در کتاب های اهل لغت، عبادت به معنای اطاعت،^۱ اطاعت همراه با خضوع^۲، پرستش و بندگی^۳، اظهار تذلل و نهایت خضوع و تذلل^۴ آمده است؛ در مجمع البحرین، عبادت به معنای مراقبت و مواظبت از دستور الهی^۵ نیز آمده است.

۱- احمد بن محمد علی بن المقرئ القیومی، مصباح المنیر، (قم: دارالهجرة، ۱۴۰۵ هـ.ق)، الجزء الاول، ص ۳۸۹؛ ابی نصر اسماعیل بن

حماد الجوهري الفارابی، الصحاح، (بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۱۹ هـ.ق)، الجزء الثاني، ص ۴۳۸.

۲- ابی منصور محمد بن الازهری، معجم تهذیب اللغة، تحقیق: ریاض زکی قاسم، (بیروت: دارالمعرفة، ۱۴۲۲ هـ.ق)، المجلد الثالث،

ص ۲۳۰۲؛ ابراهیم انیس و دیگران، المعجم الوسیط، الطبعة الرابعة، (مکتب نشر الثقافة الاسلامیة، ۱۴۱۲ هـ.ق)، الجزء الاول و

الثاني، ص ۵۷۹.

۳- عبدالرحیم بن عبدالکریم صفی پور، منتهی الارب فی لغة العرب، (بی جا): کتابخانه سنایی [بی تا]، المجلد ۴ و ۳، ص ۷۸۸.

۴- ابی القاسم الحسین بن محمد بن الفضل المعروف بالراغب الاصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، (مصر: دفتر نشر الكتاب،

۱۳۲۴ هـ.ق)، ص ۳۱۹.

۵- فخرالدین الطریحی، مجمع البحرین، تحقیق: سید احمد الحسینی، [بی جا]، المکتبة المرتضویة لإحياء الآثار الجعفریة، ۱۳۸۶

هـ.ق)، الجز الثالث، ص ۹۵ و ۹۲.

در اصطلاح فقه: در موسوعه فقهیه برای عبادت، معانی متعددی ذکر شده است.
 الف) نهایت خضوع و تذلل برای خداوند.
 ب) عبادت، تکلیفی است که به موجب آن خلاف هوای نفس باید عمل کرد.
 ج) عبادت، عملی است برای تعظیم و بزرگداشت پروردگار به دستور پروردگار.
 د) عبادت، اسمی است برای آنچه که پروردگار دوست دارد که، شامل اقوال و افعال می‌شود.^۱

در فرهنگ لغات و اصطلاحات فقهی، عبادت به معنای هر عملی آمده است که در آن نیت قربت، شرط باشد؛^۲ مثل: نماز.

در فرهنگ معارف اسلامی آمده است: عبادت، اعمالی هستند که راجع به حفظ دین می‌باشند؛ مثل: نماز، روزه و... به عبارتی، هر عملی که صحت آن نیاز به نیت داشته باشد، عبادت نامیده می‌شود.

همچنین آمده است: عملی را گویند که: به حکمت و مصلحت آن یا اصلاً علم نداریم و یا به نحو اجمال علم داشته باشیم.^۳ در فرهنگ معارف و معاریف آمده: عبادت، نوعی از سپاس و مرتبه والای آن است؛ چرا که حقیقت عبادت، خضوع در حدّ اعلا همراه با عالی‌ترین مراحل تعظیم می‌باشد.^۴

اقسام عبادت

در مفردات، عبادت به دو گونه آمده است:

الف) عبادت تکوینی یا تسخیری، که انسان، حیوان و نباتات در آن مشترک هستند.

« و لله یسجد من فی السموات و الارض طوعاً و کرهاً »

۱- وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة الكويت، الموسوعة الفقهیة، الطبعة الثانية، (بی‌جا): [بی‌نا]، ۱۴۲۵ هـ.ق)، الجزء التاسع و العشرون، ص ۲۵۶.

۲- سید محمد حسینی، فرهنگ لغات و اصطلاحات فقهی، (تهران: صدا و سیما، ۱۳۸۲)، ص ۳۲۷.

۳- سید جعفر سجادی، فرهنگ معارف اسلامی، چاپ دوم، (بی‌جا): شرکت مؤلفان و مترجمان ایران، ۱۳۶۶)، ج ۲، ص ۱۲۳۵.

۴- سید مصطفی حسینی دشتی، فرهنگ معارف و معاریف، (تهران: فرهنگی آرایه، ۱۳۶۹)، ج ۷، ص ۲۰۳ و ۲۰۲.

ب) عبادت اختیاری، که مخصوص انسان است و به آن مأمور می‌باشد.^۱

« واعبدوا ربکم »

بنا به یک تقسیم بندی دیگر، دو گونه عبادت داریم:

الف) عبادت به معنای اعم: اعمالی است که، قصد قربت به عنوان جزء یا شرط صحت آن عمل قرار داده نشده است، ولی آن عمل این قابلیت را دارد که با قصد قربت انجام شود؛ مانند: بسیاری از کارهای شبانه روز، که انسان می‌توند در انجام آنها قصد قربت داشته باشد.

ب) عبادت به معنای اخص: عباداتی است که، قصد قربت به عنوان جزء یا شرط صحت آن عمل قرار داده شده است؛ مثل: نماز، روزه و... این قسم از عبادات شامل: عبادت- های واجب و مستحب می‌شود.^۲

این دسته از عبادات، مورد بحث می‌باشد.

۲. معنای لغوی واصطلاحی طهارت

اسم مصدر طهارت، طهر می‌باشد که به معنای پاکی از پلیدی و نجاست است.^۳ در لسان العرب، طهارت به معنای تطهیر با آب آمده است؛^۴ مثل: استنجاء، وضو. البته در بعضی کتب لغت،^۵ معنای عام تری به آن داده‌اند، به طوری که واژه « تطهّر » که از مشتقات « طه ه ر » است به معنای پاکی از هر گناه آمده است. در اصطلاح فقه: در مدارک الاحکام، طهارت شامل اقسام سه گانه، وضو، غسل و تیمم

۱- الراغب الاصفهانی، ص ۳۱۹.

۲- محمد وحیدی، احکام بانوان، چاپ سی ام، (قم: بوستان کتاب قم، ۱۳۸۰)، ص ۵۲ و ۵۱.

۳- ابی الفضل جمال الدین محمد بن مکرم (ابن منظور)، لسان العرب، (قم: ادب الحوزة، ۱۴۰۵هـ.ق)، المجلد الرابع، ص ۵۰۶؛ المقرئ الفیومی، ص ۳۷۹؛ مجدالدین محمد بن یعقوب الفیروزی، قاموس المحيط، إعداد: محمد بن عبدالرحمن المرعشلی، (بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۲۴هـ.ق)، ص ۴۰۳.

۴- صفی پور، ص ۷۷۷؛ الازهری، المجلد الثالث، ص ۲۲۲۷؛ الطریحی، الجزء الثالث، ص ۳۷۹ و ۳۷۸؛ انیس و دیگران، ص ۵۶۸؛ ابی الحسین احمد بن فارس بن زکریا، معجم مقاییس اللغة، تحقیق: عبدالسلام محمد هارون، [[بی جا]]: مکتب الاعلام الاسلامی، ۱۴۰۴هـ.ق)، الجزء الثالث، ص ۴۲۸؛ الجوهری الفارابی، ج ۲، ص ۶۲۴.

۵- ابی الحسین احمد بن فارس بن زکریا، ج ۳، ص ۴۲۸؛ الطریحی، ج ۳، ص ۳۸۱.